tâb fi'l-ʿâlemi'ṣ-ṣaġīr), Kitâbü'l-Ḥadeş, Kitâbü Ḫalḳi'ş-şey', Kitâbü'ṭ-Ṭafra, Kitâbü'l-Mükâmene, Kitâbü'l-Müdâḫale. **4.** Diğer eserleri: *Kitâbü'l-İnsân, Kitâbü'l-Ḥarekât, Kitâbü'l-Efâʿîl, Kitâbü'l-Manṭıḳ, Kitâbü'l-Muḥâl, Kitâbü'l-ʿArûs, Kitâbü'l-Erzâḳ.*

Nazzâm gençliğinde Seneviyye, dehriyye, Berâhime ve Sümeniyye gibi akımlara mensup insanlar arasında bulunmuş, Hişâm b. Hakem, Dırâr b. Amr ve Sâlih b. Abdülkuddûs gibi marjinal düşüncelere sahip kişilerle karşılaşmış, başta Aristo olmak üzere Yunan filozoflarının eserlerini okumuştur. Hasımları reddiyelerini göz ardı ederek onu söz konusu şahıs ve akımlara meyletmekle itham etmişlerdir. Öte yandan şarkiyatçılardan Josef Horovitz ve Arthur Stanley Tritton onun Stoa felsefesine, Max Horten Hint düşüncesine ve Carra de Vaux idealist felsefeye yaklaştığını iddia etmektedir (Ebû Rîde, s. 102-103). Nazzâm'ın bu akım ve kişilerden etkilenmesi mümkün görünmekle birlikte esas düşüncelerinin bunlara karşı yazdığı reddiyelerle teşekkül ettiği gözden uzak tutulmamalıdır. Nazzâm, Allah'ın şerre kādir olmadığı, cevherlerin arazlardan oluştuğu, atomun sonsuz olarak bölünebileceği, Allah'ın bütün varlıkları bir defada ve şu an oldukları şekilde yarattığı ve Kur'an hakkındaki sarfe görüşüyle diğer Muʿtezilîler'den ayrılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nüvâs, *Dîvân* (nşr. E. Wagner), Wiesbaden - Kahire 1972, II, 60; Câhiz, *Kitâbü'l-Ḥayevân,* II, 153, 230; III, 60, 139, 394-395, 451-452; IV, 5, 35-36, 73-74, 206, 441-442; V, 10-12, 29, 40-47; a.mlf., *el-Beyân ve't-tebyîn,* I, 224, 244; İbn Kuteybe, *Teʾvîlü muḫtelifi'l-ḥadîs,* Kahire 1326, s. 21-53; Hayyât, *el-İntiṣâr,* s. 28-30, 33-36, 40-41, 43-45, 52, 70-71, 97; Ebü'l-Kāsım el-Belhî, *Ẕikrü'l-Muʿtezile* (Kādî Abdülcebbâr, *Fażlü'l-iʿtizâl ve Ṭabaḳātü'l-Muʿtezile* içinde, nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 70; Eşʿarî, *Maḳālât* (Ritter), s. 155-156, 166-167, 190-191, 225, 252, 268, 309, 316, 318, 324-325, 331, 346-347, 351, 362, 486-487; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Teceddüd), s. 205-206; Kādî Abdülcebbâr, *Şerḥu'l-Uṣûli'l-ḫamse,* s. 104, 163, 434; a.mlf., *el-Muġnî,* VI/1, s. 127, 141; VI/2, s. 3; VIII, 178; IX, 11-12; XI, 310, 319, 327, 452, 474-475; XII, 136, 512; XV, 361, 392, 398-399; a.mlf., *Fażlü'l-iʿtizâl ve Ṭabaḳātü'l-Muʿtezile* (nşr. Fuâd Seyyid), Tunus 1393/1974, s. 264; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 117, 131-150; Şerîf el-Murtazâ, *Emâli'l-Murtażâ* (nşr. Ebû Firâs Bedreddin Naʿsânî), Kum 1403, I, 132; İbn Hazm, *el-Faṣl* (Umeyre), V, 59, 223-236; İsferâyînî, *et-Tebṣîr* (Hût), s. 44, 71-73; Şehristânî, *el-Milel* (Kîlânî), I, 44-45, 53-58; İbn Hallikân, *Vefeyât,* III, 471-474; Zehebî, *Târîḫu'l-İslâm: sene 221-230,* s. 470-471; Kütübî, *ʿUyûnü't-tevârîḫ,* Beyrut 1416/1996, s. 171; İbn Nübâte el-Mısrî, *Tercüme-i Serhu'l-uyûn* (trc. Karahalilzâde Mehmed Saîd), İstanbul 1257, s. 122, 267; İbnü'l-Murtazâ, *el-Münye ve'l-emel* (nşr. T. W. Arnold), Haydarâbâd 1316, s. 28-30; Makrîzî, *el-Ḫıṭaṭ,* II, 344, 346; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân,* Beyrut 1971, I, 67; S. Horovitz, *Ueber den Einfluss der Griechischen Philosophie auf die Entwicklung des Kalam,* Breslau 1909, s. 10; M. Horten, *Die Philosophischen Systeme der Spekulativen Theologie im Islam,* Bonn 1910, s. 197; a.mlf., "Die Lehre vom Kumūn bei Naẓẓām", *The Teachings of the Muʿtazila* (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 2000, I, 148-166; Ahmed Emîn, *Ḍuḥa'l-İslâm,* Beyrut, ts., III, 106-126; J. van Ess, "Ein Unbekanntes Fragment des Naẓẓām", *Der Orient in der Forschung* (ed. Wilhelm Hoenerbach), Wiesbaden 1967, s. 170-201; a.mlf., *Theology and Science: The Case of Abū Isḥāq an-Naẓẓām,* Ann Arbor 1979; a.mlf., "al-Naẓẓām", *EI²* (İng.), VII, 1057-1058; a.mlf., "Abū Esḥāq Ebrāhīm b. Sayyār b. Hāneʾ al-Naẓẓām", *Elr.,* I, 275-280; Abdurrahman Bedevî, *Târîḫu'l-meẕâhibi'l-İslâmiyyîn,* Beyrut 1971, I, 198-202, 207; Ali Sâmî en-Neşşâr, *Neşʾetü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm,* Kahire 1977, I, 484-503; Tâhir Ahmed Mekkî, *Dirâsât ʿan İbn Ḥazm ve kitâbihî Ṭavḳı'l-ḥamâme,* Kahire 1981, s. 279; W. Montgomery Watt, *İslâm Düşüncesinin Teşekkül Devri* (trc. Ethem Ruhi Fığlalı), Ankara 1981, s. 199, 235, 275-276, 301; Şevkī Dayf, *el-ʿAṣrü'l-ʿAbbâsiyyü'l-evvel,* Kahire, ts. (Dârü'l-maârif), s. 430-434; M. Azîz Nazmî Sâlim, *İbrâhîm b. Seyyâr en-Naẓẓâm ve'l-fikrü'n-naḳdî fi'l-İslâm,* İskenderiye 1983, s. 22-45; A. S. Tritton, *İslâm Kelâmı* (trc. Mehmet Dağ), Ankara 1983, s. 92-97; Ahmed Cemâl el-Ömerî, *Mefhûmü'l-iʿcâzi'l-Ḳur'ânî ḥatta'l-ḳarni's-sâdisi'l-hicrî,* Kahire 1984, s. 47-49; Ebû Rîde, *Min Şüyûḫi'l-Muʿtezile İbrâhîm b. Seyyâr en-Naẓẓâm,* Kahire 1989, s. 3-10, 102-103, 175-176; R. Paret, "An-Nazzam als Experimentator", *Isl.,* XXV (1939), s. 228-233; Kemal Işık, "Nazzâm ve Düşünceleri", *AÜ İlâhiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi,* III, Ankara 1977, s. 101-113; Abbas Zeryâb, "Paradokshâ-yı Naẓẓâm: Ṭafra, Tedâḫul, Kümûn, Nefy-i Sükûn, Eczâ-yı bî-Pâyân", *Taḥḳīḳāt-ı İslâmî,* III/1-2, Tahran 1988-89, s. 1-12; a.mlf., "İbrâhîm b. Seyyâr Naẓẓâm", *DMBİ,* II, 431-444; H. S. Nyberg, "Nazzâm", *İA,* IX, 148-149.

İLYAS ÇELEBİ

NAZZÂMİYYE
(النظّاميّة)

Basra Muʿtezile ekolünün kelâmcılarından Nazzâm'ın (ö. 231/845) **görüşlerini benimseyenlere verilen ad**

(bk. NAZZÂM).

N'CAMENA

Çad Cumhuriyeti'nin başşehri

(bk. ÇAD).

NEBAT İLMİ

(bk. İLM-i NEBÂT).

NEBÂTÎ
(نباتى)

(ö. 1873 [?])

Azerbaycanlı sûfî şair.

1812 yılı civarında İran'ın kuzeyinde (Güney Azerbaycan) Karadağ bölgesindeki Üştibin köyünde doğdu. Adı Seyyid Ebülkāsım'dır. Bölgede güzel ahlâkı ve bilgisiyle tanındığından halk arasında "Möhterem" lakabıyla anılan Seyyid Mîr Yahyâ'nın oğludur. İlk eğitimini babasından aldı, dinî ilimler yanında Arapça ve Farsça öğrendi. Gençlik yıllarından itibaren tasavvufa ilgi duymaya başladı. Eher'e giderek Şeyh Şehâbeddin'in tekkesinde tarikat terbiyesi aldı. Şah Niʿmetullah Velî'nin esaslarını belirlediği Kādirî tarikatına mensup olan Nebâtî sık sık uzlete çekilip riyâzetle uğraşarak olgunlaştı. Zaman zaman halkın arasına karıştığı, sohbetleri ve şiirleriyle çok sevilip sayıldığı kaynaklarda belirtilmektedir. Mahlasını hayata bağlılıklarıyla ün salan tarikat mensuplarına verilen "nebâtî" sıfatından almıştır. Âzerîce ve Farsça kaleme aldığı klasik tarzdaki şiirlerinde genellikle "Nebâtî", halk şiiri tarzında Türkçe yazdıklarında ise "Hançobanî, Mecnun, Mecnunşah" gibi mahlaslar kullandı. Kuzey ve Güney Azerbaycan'ın çeşitli yerlerinde bulunduğu, Horasan (Meşhed) ve Irak'ı (Kerbelâ - Necef) ziyaret ettiği şiirlerinden anlaşılmaktadır. Ömrünün son yıllarında Üştibin'e döndü ve burada vefat etti. Ömer Hayyâm, Hâfız-ı Şîrâzî, Şems-i Tebrîzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî gibi şairleri çok okuyan Nebâtî bilhassa Hâfız-ı Şîrâzî, Nesîmî ve Fuzûlî'nin etkisi altında kalmış, bununla beraber taklitçi bir şair olmamıştır.

Nebâtî hem klasik şiir üslûbunda kasideler, gazeller hem de hece vezniyle halk şiiri tarzında koşmalar, geraylılar ve tecnîsler kaleme almıştır. Bu özelliğiyle Azerbaycan edebiyatının karakteristik bir yönünü temsil etmektedir. Şair aynı zamanda Âzerî edebiyatında yeni bir tür olan "çarpa"nın da ilk örneklerini ortaya koymuştur. Bilhassa tecnîsleri, kelime tekrarlarıyla oluşturduğu cinaslı kafiyeler, Azerbaycan Türkçesi'nin inceliklerini yansıttığı gibi klasik edebiyatın kelime oyunlarına güzel örnekler teşkil eder. Orijinal teşbih ve istiareler kullanmış ve aruzun ritmik, hareketli bahirlerini tercih etmiştir. Birçok şiirinde Azerbaycan köy hayatının, yayla ve kışlaklarındaki yaşayışın renkli tasvirleri ve

halk dilinin yansıması görülmektedir. Buradan hareketle, "Hançobanî" mahlasını da göz önünde bulunduran bazı araştırmacılar, şairin esasen Karabağ civarında yaşayan göçebe Hançoban Türk aşiretine mensup olabileceğini ileri sürmüştür. Diğer bazı araştırmacılar ise mahlasının nefsini terbiye etmek için bir müddet çobanlık yapmasından kaynaklandığını söylemiştir. Muhammed Ali Terbiyet bir kısım şiirlerinin kürdî, keremî, garakeherî, geraylı gibi makamlarda bestelenip halk arasında okunduğunu bildirir. Tasavvuf neşvesiyle yazdığı şiirleri ve bazı gazelleri zikirlerde söylendiğinden bestelenmiş olmalıdır. Halk arasındaki şöhreti dolayısıyla bazı saz şairleri ona dair halk hikâyeleri düzenlemiştir.

Nebâtî'nin biri Türkçe, diğeri Farsça olmak üzere iki divanı mevcuttur. Çok defa Farsça divanla bir arada bulunan Türkçe divanın en eski nüshası Tahran I. İslâmî Şûra Meclisi Kütüphanesi'ndedir (nr. 15034). Ebülfazl Hüseynî, Türkçe divanı yazma nüshalarını karşılaştırarak *Seyid Ebülgāsım Nebati: Eserleri* adıyla yayımlamıştır (Bakü 1968). Ayrıca Hüseyin Mehmedzâde Sâdık da bu divanı ile (Tebriz 1372 hş.) Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'nde bir nüshası bulunan (nr. 4335) Farsça divanını neşretmiştir (Tebriz 1372 hş.). Şiirlerinin 500 beyitlik bir kısmı ilk defa 1845'te Tebriz'de neşredilen Fuzûlî divanının sonunda basılmış, 1935 yılından itibaren birçok şiiri *Seçilmiş Eserleri* adı altında Bakü'de yayımlanmıştır. Şair hakkındaki ilk ilmî araştırma Behlûl Behcet'in *Nebâtî* isimli eseridir (Bakü 1935).

BİBLİYOGRAFYA :

Dîvân-ı Seyyid Ebülgāsım Mütehallis be-Nebâtî ve Meşhûr be-Mecnûnşâh yâ Hançoban Karacadâğî (haz. Hacı Veli Edebiyye), Tebriz 1345 hş.; Nebâtî, *Dîvân-ı Türkî* (nşr. Hüseyin Mehmedzâde Sâdık), Tebriz 1372 hş.; a.mlf., *Dîvân-ı Fârsî* (nşr. Hüseyin Mehmedzâde Sâdık), Tebriz 1372 hş.; a.mlf., *Seçilmiş Eserleri* (nşr. Ebülfazl Hüseynî), Bakü 1985; *Seyid Ebülgāsım Nebati: Eserleri* (nşr. Ebülfazl Hüseynî), Bakü 1968; Azîz Devletâbâdî, *Süḫanverân-ı Āẕerbâycân,* Tebriz 1355 hş., I, 123-128; Cevat Hey'et, *Azerbaycan Edebiyat Tarihine Bir Bakış,* Tahran 1358 hş., I, 168-178; Refiqe Hemzeyeva, *Seyid Ebulqasim Nebati'nin Heyat ve Yaradıcılığı,* Bakü 1992; Bayramlı Meti Osmanoğlu, *S. E. Nebati'nin Lirikası* (doktora tezi, 1995), Bakü Devlet Üniversitesi.

MUHARREM KASIMLI

NEBBEENÂ

(bk. İNBÂ).

NEBE' SÛRESİ

(سورة النبأ)

Kur'ân-ı Kerîm'in yetmiş sekizinci sûresi.

Mekke döneminin sonlarında nâzil olmuştur. Adını 2. âyette geçen **nebe'** ([büyük] haber) kelimesinden alır. Birinci âyetteki Amme, Amme yetesâelûn ibareleri, ayrıca Tesâül ve 14. âyetteki Mu'sırât (yoğunlaşan bulutlar) isimleriyle de anılmıştır (Âlûsî, XXX, 281). Kırk âyet olup fâsılası "ا ، م ، ن" harfleridir.

Nebe' sûresinin konusu öldükten sonra dirilmenin vukuu ve âhiretteki hayatın kısa tasvirinden ibarettir. Sûre, "İnkâr yoluna saplananlar kendi aralarında neyi tartışıp duruyorlar, üzerinde bir türlü anlaşamadıkları o büyük haberi mi?" ifadesiyle başlar ve ardından onun tartışma kabul etmeyen bir gerçek olduğunu yakında anlayacakları ifade edilir (âyet: 1-5). Burada söz konusu edilen "büyük haber"in bazı müfessirlerce Kur'an olduğu söylenmişse de sûrenin devamından anlaşılacağı üzere kişiye sorumluluk duygusu kazandıran ve davranışlarını kontrol etme bilinci aşılayan kıyamet günüdür (İbn Kesîr, VII, 195). Ardından yer küresinde görülen kozmolojik düzene ve buranın insan hayatına elverişli oluşuna temas edildikten sonra (âyet: 6-16), âhiretin isimlerinden biri olan "yevmü'l-fasl" (doğru ile yanlışın kesin çizgilerle ayrılacağı gün) terkibiyle kıyametin kopmasına geçilir ve "azgınların varacağı yer" olarak nitelendirilen cehennemin kısa tasviri yapılır, arkasından gelen altı âyette de müttakilere ait olduğu belirtilen cennetten söz edilir (âyet: 17-36). Sûrenin dört âyetten oluşan son kısmında rahmân olan Allah'tan izin almadan kıyamet gününde Cebrâil ve diğer melekler dahil olmak üzere hiç kimsenin konuşamayacağı ve konuşanların da sadece gerçekleri dile getirebileceği ifade edilir. Sûrenin sonunda, kıyametin mutlaka vuku bulacağı hatırlatılıp herkesin önceden yaptığının karşılığını bulacağı o günde inkâr yoluna saplananların toprak olmayı temenni edeceği bildirilir.

Nebe' sûresi, Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde vurgulanan Allah'a ve âhiret gününe iman ilkelerini pekiştirmektedir. Bunlardan birincisine dolaylı şekilde temas edilirken ikincisi etkileyici bir üslûpla zihni ve gönlü gerçeklere açık olanlara anlatılmaktadır. Sûrenin ilk muhatabı olan Mekke halkı ile diğer insanların çoğu kâinatı yaratan ve yöneten yüce bir varlığın mevcudiyetini inkâr etmiyor, ancak O'na karşı sorumluluklarını vurgulayan ikinci ve ebedî hayatı benimsemeye nefsânî arzuları engel oluyordu. Sûre özellikle bu konuyu vurgulamaktadır.

Hz. Peygamber'in Nebe' sûresini Mürselât sûresiyle birlikte namazın bir rek'atında okuduğu bilinmektedir (Buhârî, "Feżâ'ilü'l-Ḳur'ân", 6, 28; Müslim, "Ṣalâtü'l-müsâfirîn", 275-279; krş. İbrâhim Ali, s. 306-307, 342-343). "Amme yetesâelûn sûresini okuyan kimseye Cenâb-ı Hak kıyamet gününde soğuk içecekler lutfedecektir" meâlindeki rivayetin (Zemahşerî, VI, 303; Beyzâvî, IV, 374) mevzu olduğu belirtilmiştir (Zemahşerî, I, 684-685 [neşredenlerin notu]; Muhammed et-Trablusî, II, 725).

Nebe' mushafın otuzuncu cüzünün ilk sûresini teşkil eder. Amme cüzü diye bilinen bu kısmın içerdiği otuz yedi sûrenin hepsi -birkaçı hariç- Mekkî'dir, namaz sûreleri de bu kısmın sonunda yer almaktadır. Amme cüzü ayrı olarak yazılıp basılmış ve müstakil tefsirleri yapılmıştır. Bunlardan *Nebe' Tefsiri Tercümesi-Ebülleys Semerkandî* adıyla basılan risâle (İstanbul 1317) Amme cüzüne ait muhtasar bir tercüme niteliğinde olup Semerkandî'ye nisbeti şüpheli görünmektedir (krş. Ziriklî, VIII, 27; *DİA,* XIX, 315). Kemalpaşazâde'nin *Risâle fî Sûreti'n-Nebe'* (*Resâilü İbn Kemâl* içinde [nşr. Ahmed Cevdet], İstanbul 1316, I, 33-40), Kazâbâdî'nin *Ḥâşiye ʿalâ Tefsîri Sûreti'n-Nebeʾ ve'n-Nâziʿât ve ʿAbese* (*DİA,* XXV, 120), Muhammed Abduh'un *Tefsîru cüzʾi ʿAmme* (Kahire 1322), Saâdetullah Han Muhammed'in *Levâmiʿu'l-beyân* (Haydarâbâd-Dekken

Nebe' sûresinin ilk âyetleri